

Kerkuk türkmenleriniň eye, garabasma we al kakma bilen baglanyşykly yrym-ynançlary

Category: Kitapcy, Sözler, Taryhy makalalar

написано kitapcy | 22 января, 2025

Kerkuk türkmenleriniň eye, garabasma we al kakma bilen baglanyşykly yrym-ynançlary Erbildäki türkmenleriň we gyrmançalaryň zyýarat edýän Kaka Berzinji mazary, dälileri açýan bir şyhyň ojagydyr. Zyýaratçylaryň peşgeş diýip getirýän zatlary bu ojaga getirilýän däli hassalary baglaýarlar. Bu ojakdan çykýan müritler hem keramatly bolýarlar. Ojakda şyhyň mazary bardyr.

Anadolyň köp ýerinde, has hem Gündogar Anadolyda mazara zyýarat arkaly hassany baglamak bilen açýan döp-dessur bar. Aýratyn-da ýarawsyz çagalarda, bu dini ynanç ulanylýar. Biziň pikirimize görä, ynsan syrkaw bolan ruhuny, güýçli diýip ynanylýan mazara baglap, özüni oňa berýär. Şuňa meňzeş sagalmak görnüşi yslamdan ozal türk ynançlarynda hem bar. Bitlisde uzak ýyllar dowam eden bir ynanç bar. Akly ýerinde bolmadyk ýa-da ýarawsyzlyklaryndan ejir çekýän çagalaryny «Şeýhul-Garyp» mazaryna getirip zynjyrlaýarlar. Çaganyň gutuljakdygyna ynanýarlar.

Ynsanyň durmuşynda jynlaryň hem täsiriniň ýetýändigini hakynda ynanç bar. Kerkukda türkmenlerde we gyrmançalarda ýaşalmaýan ýerleriň ynamsyzlygy, howpludygy bilen bagly ynanç bar. Bu ynanç Gündogar Anadolyda hem ýaýran. Bitlisde Husrow Paşa çäýynyň üstündäki Şeýtan Bazary atly köpri bilen dahylly hem şeýle ynanç bar.

Gara eýeler, garabasalaklar, Erbil Kerkukda gyrmançalarda we türkmenleriň arasynda Ala Parşa diýip atlandyrylýar. Enäni we çagany garabasalakdan gorany üçin gyzyly bir lentany enäniň maňlaýyna daňýarlar, kyrk gün geçmedik aýal we çaga öýden çykarylmaýar.

Çaga başga zadyň ysyny almasyn diýip, öýe atyr, odekolon sepýärler. Şeýlelikde, jynyň kakmagynyň ýa-da basmagynyň, gorkulýan erbet ruhuň, gara eýäniň öňünün alynjakdygyna ynanýarlar. Kyrk, çileden çykmaryk çaganyň ysyny almajakdyklaryna, öňüne geçiljekdigine ynanýarlar.

Şeýle hem kyrkçileden çykan çaganyň kyrkçileden çykmaryk çagany bogup biljegine ynanýarlar. Kyrkçileden çykmaryk çagany goramak üçin bir ýüpe sarymsak sürtülip, onuň boýnundan asylýar. Şeýdip, kyrkçileden çykan çaganyň ysynyň gizlenjekdigine ynanýarlar. Garabasma azeri türkmenlerinde hem ulanylýar. Kyrkçileli çaga hakyndaky ynançlar Gündogar Anadolyda hem giňden ýaýrandyr. Garabasma köne türki ynanjynda hem dini durmuşda bar. Kerkukda oğlan çagalar üçin dogadileg edilende, aýdylýan sözler bize halk ynanjynyň jümmüşinden gyzykly habarlar berýär.

Şerri – şeýtandan,
Kurru buhtenden,
Haýasyz arwatdan,
At şerinden,
Ot şerindeb,
Ýykylmyş diwardan,
Guduzlan köpekden,
Bekle sen, sakla sen,
Oglumy, eý, Allahym!

Dogadileg eden ene ogly üçin şeýtanyň, atyň, otuň, ýeriň we asmanyň şerini howply hasap edýär, bu şerlerden Allanyň goramagyna sygynýar.

Demirgazyk Yrakda türkmenler we gyrmançlar garabasmadan goranmak üçin ot ýakýarlar. Soky döwýärler, ýassygyň aşagyna monjuk dakýarlar.

Oduň we deňziň gadymy türki ynanjyndandygyny bilýäris. Şeýle hem Gök Taňry ynanjynda gara eýeleri kowmak üçin ürküzýän sesler çykarylýar. Gündogar Anadolyda Gün tutulan wagty halk, aýratyn hem çagalar legeniň düýbüne urýarlar, erkekler bolsa howa ot zyňýarlar. Demirgazyk Yrakda türkmenleriň we

gyrmançlaryň gorkýan başga bir eýesi Feriştahdyr. Feriştah bir pirdir. Pir häsiýetinde görülyär. Feriştah belli öýlerde görünyär. Aýratyn-da, dindar bolan öýlere gelýär. Öýüň içindäkilere hiç zat diýmeýär. Emma öýdäki ynsanlar serhoş ýa-da gusulsysz, ini päk däl halatynda gezyän bolsalar, olary kakyp biler. Has hem köne taryhy öýlerde görülyär. Kerkukda-da görülyär diýlip köp eşidilyär.

Benzeji-Süleýmaniýe arasynda Erbadyň golaýynda Ferişden-Ejinden atly bir eýe bardyr. Muny gören kişi «Bismilla» we üç gezek «tüf-tüf-tüf» diýer. Ferişten-Ejinde, oňa meñzeş ynançlaryň Gündogar we Günorta-gündogar Anadolyda hem barlygy anyklandy.

Demirgazyk Yrakda ýaňy çaga dogran aýalyň hapasy suwa zyňylýar ýa-da gömülyär. Gaziantep ýakynlarynda hapa gan, akyp barýan suwa zyňylýar. Bu ýerde suwuň tämizleýji, arassalaýjy we goraýjy sypatlary gadymy ynançlar bilen birleşýär.

Gara eýelerden goranmagyň ýollaryndan biri hem olary ýalňyşdyrmakdyr. Türkmen we gyrmanç ynançlarynda erkek çagasy durmaýan maşgala oňa gyzyň eşiklerini geýdirýärler. Erkek çaga zyýan berjek bolýan gara eýe aňkaryp, çaga ondan halas bolýar. Şol maksat bilen erkek çaganyň saçy uzaldylyp, ony gyz ýaly edip bezeýärler.

Gara eýe, diňe şol milletiň dilini bilýär, başga milletiň dilini bilmeýär diýip ynanylyar. Şoňa görä, çaganyň ene-atasyny gara eýelerden goranmak üçin başga bir milletiň adyny goýýarlar. Feriştahdan we jynlardan çagalaryny goramak üçin olara erbet at goýýarlar. Çaga dünýä gelen wagty gapynyň önünden geçip barýan haýwanyň adynyň goýulýan wagty hem bolýar.

Çagasy durmaýan maşgalalarda, erkek çagy gyz eşiginiň geýdirilmegi, saç goýberilmegi ýaly ynançlar Agry etraplarynda hem duş gelýär.

Karsda çagany görünmeýän erbetliklerden goramak üçin, oňa belli bir ýaşa barýança erbet, ýaramaz at, lakamlar dakýarlar. Radloff gazaklarda we gyrgyzlarda «kel» ýaly çaga atlarynyň dakylmagy çagany ýaman niýetli ruhlardan goramak üçin goýulýandygyny aýdýar.

Ýaşar Kalafat we Ahmet Doganyň «Kerkuk türkmenleri»
eserinden alyndy. Taryhy makalalar